

edufocus article

Burcu Meltem Arik

OBLIKOVANJE
ODRŽIVOSTI I UKLJUČIVOSTI
U OKOLIŠNOM OBRAZOVANJU

Network of Education Policy Centers
Forum za slobodu odgoja

„Ekološka pravda predstavlja razumijevanje vrijednosti prirode te imperativ očuvanja i pravedne raspodjele njezinih dobrobiti među svim slojevima društva.”

„Osjetilna šetnje prirodom” ili „šumska kupka”

Sljedeći put kada se nadete u prirodi:

- Usmjerite pažnju na svoja osjetila,
- Što vidite, čujete, mirišete ili možete okusiti?
- Istražite svoju okolinu dodirom. Što osjećate?
- Usmjerite svoju pažnju na jednu stvar (drvo, cvijet, pticu ili kukca) i zabilježite svoje iskustvo.

Složeni odnos između bioraznolikosti, prirode i ekološke pravde pruža važnu priliku obrazovnim radnicima i edukatorima za razvijanje okolišne odgovornosti kod sebe i učenika.

Bioraznolikost podržava složene ekosustave o kojima ovisi sav život i ključni je element zdravlja i otpornosti našeg planeta.

Međutim, sve počinje od nas samih. Moramo se ponovno povezati s prirodom kao pojedinci prije nego što možemo razgovarati o tome kako izgraditi školske sustave koji poštuju vrijednosti ekološke pravde. Iskustva uranjanja u prirodu, poput osjetilnih šetnji i „šumskih kupki”, nadilaze puke rekreativne aktivnosti. Ovi duboki pristupi naglašavaju intrinzičnu povezanost ljudi i prirodnog okruženja, omogućuju višestruku osjetilnu interakciju s prirodom te produbljuju kod sudionika zahvalnost i razumijevanje za ekološke sustave koji podržavaju život.

Namjernim uključivanjem ovakvih aktivnosti u naš svakodnevni život i obrazovno okruženje možemo razviti istančanu ekološku svijest koja je ključna za poticanje ekološke odgovornosti i zagovaranje ekološke pravde.

Ova i slične inicijative jasno ukazuju na izrazite nejednakosti u pristupu prirodnim okruženjima, često duž socioekonomskih i rasnih linija, ističući hitnu potrebu za pravednim pristupom zelenim prostorima kao pitanju pravde i etičkog imperativa. Ekološka pravda temelji se na iskustvenom razumijevanju vrijednosti prirode te imperativu očuvanja i pravedne raspodjele njezinih dobrobiti među svim slojevima društva. Kako bismo stekli dublje razumijevanje filozofije ekološke pravde, potrebno je opisati ključne pojmove koji ilustriraju njezine temelje.

Svaki odlomak u publikaciji popraćen je pitanjima osmišljenima za provjeru razumijevanja i preispitivanje postojećih pogleda na okolišno obrazovanje. Ta pitanja nisu postavljena samo kako bi potaknula razmišljanje, već i kako bi potaknula djelovanje.

Ona služe kao poticaji edukatorima da razmotre kako se ti složeni i međusobno povezani koncepti mogu integrirati u njihove nastavne prakse, osnažujući ih da promiču inkluzivnije, održivije i pravednije obrazovno okruženje.

„Pravda za više vrsta izaziva tradicionalna shvaćanja pravde proširujući njezin opseg izvan ljudskih interesa kako bi uključila brojne oblike života s kojima dijelimo planet.”

PRAVDA ZA VIŠE VRSTA

Pravda za više vrsta koncept je koji je uvela Donna Haraway u svojoj knjizi „When Species Meet” iz 2008. godine. Pravda za više vrsta propituje tradicionalna shvaćanja pravde proširujući njezin opseg izvan ljudskih interesa kako bi uključila brojne oblike života s kojima dijelimo planet.

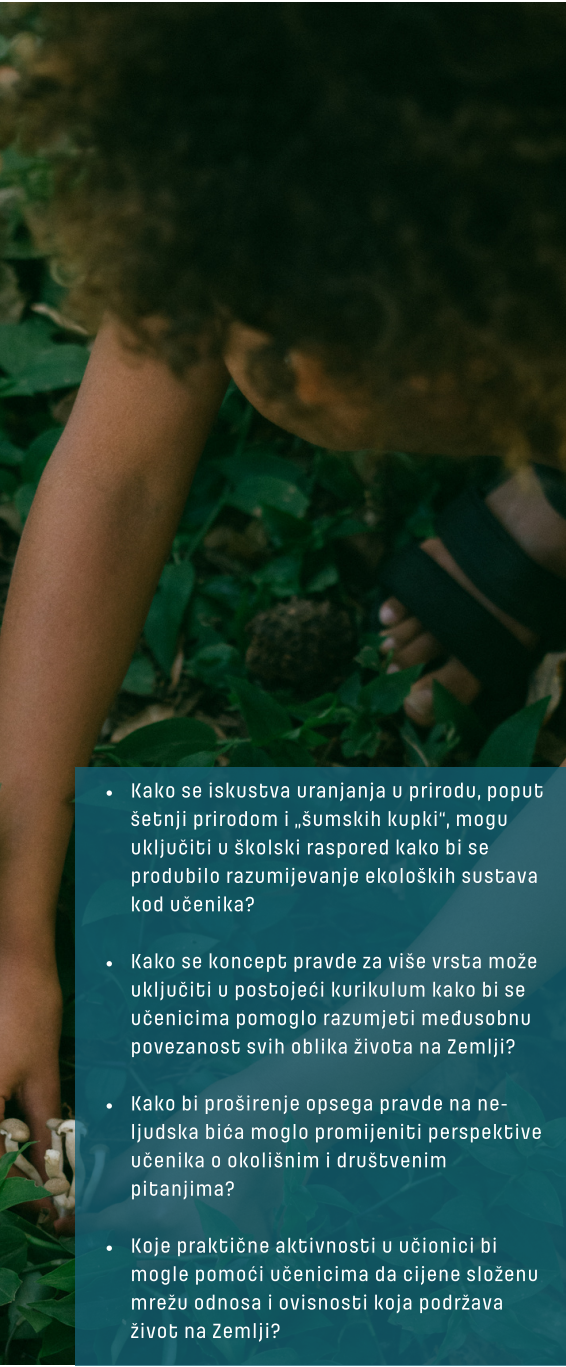
Ovaj pristup prepoznaje da je ljudska egzistencija nerazdvojivo povezana s postojanjem životinja, biljaka, šuma, rijeka, tla, zraka i cijelih ekoloških sustava. Priznavanjem tih povezanosti, pravda za više vrsta nastoji adresirati složenu mrežu odnosa i ovisnosti koja podržava život na Zemlji. Ovaj okvir prisiljava nas da razmotrimo etičke implikacije naših odnosa s ne-ljudskim bićima te utjecaj naših postupaka na njihov život i staništa.

Okvir postavlja ključna pitanja o ulogama i pravima svih živih bića unutar naših zajedničkih okoliša, potičući šire razumijevanje pravde koje poštuje i štiti integritet različitih bioloških i ekoloških zajednica.

Govor o pravdi za više vrsta također se bavi novonastalim intersekcijskim pitanjima, posebice onima koja se odnose na utjecaj različitih nejednakosti na ljude i ne-ljude. Ispituje monopol nad pravdom koji su povijesno preuzele dominantne ljudske skupine, često na štetu ranjivijih skupina i ne-ljudskog svijeta.

Kritičkim ispitivanjem tko su subjekti pravde u našim zajedničkim svjetovima, ova perspektiva ističe rizike koji nastaju kada cijeli sustavi života podliježu pravnim i društvenim okvirima usmjerenim isključivo na ljude. Pravda za više vrsta pomiče te okvire prema holističkim pristupima koji prepoznaju međusobnu povezanost svih vrsta.

Ovaj pomak propituje tradicionalne granice pravde, ali otvara i nove puteve zagovaranja prava i dobrobiti svih bića, ne samo ljudi, čime se potiče pravednija i održivija budućnost za naš planet.

-
- Kako se iskustva uranjanja u prirodu, poput šetnji prirodom i „šumskih kupki”, mogu uključiti u školski raspored kako bi se produbilo razumijevanje ekoloških sustava kod učenika?
 - Kako se koncept pravde za više vrsta može uključiti u postojeći kurikulum kako bi se učenicima pomoglo razumjeti međusobnu povezanost svih oblika života na Zemlji?
 - Kako bi proširenje opsega pravde na ne-ljudska bića moglo promijeniti perspektive učenika o okolišnim i društvenim pitanjima?
 - Koje praktične aktivnosti u učionici bi mogle pomoći učenicima da cijene složenu mrežu odnosa i ovisnosti koja podržava život na Zemlji?

*„Pojam **srodstva** širi se izvan tradicionalnih obiteljskih veza, obuhvaćajući širi spektar koji uključuje međuvrsne odnose, pri čemu su ljudski i ne-ljudski život jednako cijenjeni.”*

- Kako „obnova srodstva s planetom Zemljom“ može utjecati na okolišno obrazovanje u školama?
- Koje strategije nastavnici mogu koristiti kako bi potaknuli osjećaj srodstva i odgovornosti prema okolišu među učenicima?
- Kako se koncept „neobičnog srodstva“ može predstaviti učenicima radi promicanja uključivosti i jedinstva naspram podijeljenih normi?

OBNAVLJANJE SRODSTVA

„Regenerating Kinship with Planet Earth” snažan je poziv na ponovno razmatranje i obnavljanje našeg odnosa s okolišem. Opisan u istoimenoj knjizi Michaela Cohena, ovaj koncept naglašava duboko usidrenu povezanost s prirodom, zagovarajući holistički pristup koji ljudsku dobrobit vidi kao neodvojivo povezanu sa zdravljem planeta. Poziva na usvajanje održivih praksi i stavova koji njeguju ekosustave Zemlje, promovirajući uravnoteženi suživot.

Ideja nije samo zaštititi okoliš, već ga aktivno obnoviti i podmladiti, priznajući Zemlju kao živi entitet s kojim dijelimo vitalnu, gotovo obiteljsku povezanost. Ovo obnovljeno srodstvo s planetom ključno je za dobrobit budućih generacija i ukupnu vitalnost našeg prirodnog svijeta. Koncept „srodstva” proširuje se izvan tradicionalnih obiteljskih veza, obuhvaćajući širi spektar odnosa među vrstama.

Takav odnos, osobito kada se gleda kao javna politika, naglašava prepoznavanje i vrednovanje razlika umjesto sličnosti, potičući veze temeljene na potencijalnim ili stvarnim afinitetima koji podupiru održavanje života. Ova vrsta srodstva, koja se često naziva „neobično srodstvo”, formira se kao odgovor na negativne utjecaje koje neki ljudi imaju na okoliš.

Ovakav odnos uključuje izgradnju savezništava koja nisu temeljena na porijeklu, već su aktivno stvorena, oblikovana i provedena kroz zajedničke napore. Ovaj inovativni okvir srodstva izaziva konvencionalne norme i kategorije identiteta, zagovarajući jedinstvo protiv podijeljenih dualizama. To je putovanje koje nije definirano početnom točkom, već odredištem – kolektivnim kretanjem prema ekološkoj i socijalnoj održivosti.

Određivanjem srodstva na ovaj način, ono postaje snažan alat ekološkog zagovaranja budućnost u kojoj su ljudski i ne-ljudski život jednako cijenjeni te gdje bioraznolikost napreduje oslobođena destruktivnih tendencija antropocentričnih (ljudsko-centričnih) aktivnosti. Ovaj pristup ne postoji sam po sebi. On mora biti stalno i iznova osmišljavan i održavan, čineći ga dinamičnom i utjecajnom silom u oblikovanju našeg odnosa s okolišem.

„Svijet mnogih svjetova prepoznaje inherentnu složenost, holizam, kružnost i raznolikost našeg planeta.“

SVIJET MNOGIH SVJETOVA

Pojam „svijet mnogih svjetova“ kritizira previše pojednostavljene i redukcionističke okvire koji dominiraju suvremenim globalnim sustavima, osobito u obrazovanju. Ovaj koncept osporava nametanje uniformnih, linearnih modela koji ne prepoznaju inherentnu složenost, holizam, kružnost i raznolikost našeg svijeta.

Obrazovni sustavi često pokušavaju definirati standardizirane kategorije – učenika, učitelja ili kurikuluma – koje ne uzimaju u obzir različita i jedinstvena iskustva pojedinaca. U svijetu koji je toliko raznolik kao naš, ne postoji „univerzalno dijete“. No obrazovni sustavi često znaju inzistirati na stvaranju takve definicije što dovodi do razvoja lika tipičnog, prosječnog, djeteta, na temelju kojeg se često oblikuju cijele nacionalne obrazovne politike. Nažalost, ovaj pristup neizbježno zanemaruje značajan broj djece koja ne odgovaraju tom liku, a koje se kategorizira kao one u nepovoljnom položaju koje treba uključivati. Takve oznake ne samo da marginaliziraju, već ne prepoznaju jedinstvene doprinose i potrebe svakog djeteta osiromašujući potencijal za istinski holističko i inkluzivno obrazovanje koje odražava bogatstvo ljudskih iskustava.

Obrazovni pristup često odražava sklonost društva prema razdvajanju i segmentiranju složenih sustava, što može dovesti do fragmentiranog razumijevanja samog života. U školama se djeca rutinski kategoriziraju prema dobi i podučavaju u odvojenim grupama čime mogu biti uskraćeni za raznolike interakcije koje se prirodno događaju u stvarnim životnim okruženjima.

Ova metoda proteže se i na strukturu kurikuluma, gdje su predmeti jasno odvojeni. Učenici provedu sat vremena na nastavi matematike, zatim naglo prelaze na nastavu jezika i književnosti, a potom na prirodnoznanstvene predmete, bez integriranja tih područja u koherentno iskustvo učenja. Takvo razdvajanje ne odražava međusobnu povezanost znanja i višestruku prirodu učenja.

„Polifonija, obilježena višestrukim neovisnim melodijama usklađenima u jedno djelo, odražava složenost života i njegovu slojevitu prirodu”.

- Kako se intersekcionalnost može primijeniti u obrazovanju kako bi se osiguralo da jedinstveni doprinosi i potrebe svih učenika budu prepoznati i cijenjeni?
- Kako se analogija učenja polifonije može koristiti za podučavanje učenika o složenosti i međusobnoj povezanosti stvarnih sustava?

Inzistiranjem na razdvajanju obrazovanja u zasebna područja i cjeline nehotice možemo ograničiti sposobnost učenika da prepoznaju šire povezanosti između nastavnih predmeta i njihove stvarne primjene u životu. Ovaj obrazovni model nije u skladu s konceptom intersekcionalnosti, koji naglašava međusobnu povezanost društvenih kategorija te njihovu sposobnost stvaranja preklapajućih i međusobno ovisnih sustava diskriminacije ili nepovoljnog položaja.

Kao što život nije moguće uredno podijeliti na izolirane segmente, učenju više doprinosi integriraniji, holistički pristup, u kojem različiti tokovi znanja teku zajedno, poboljšavajući razumijevanje i relevantnost u složenoj tapiseriji svakodnevnog života.

Razmišljanje antropologinje Anne Tsing o učenju polifonije lijepo ilustrira kako ovaj glazbeni oblik može transformirati naš pristup slušanju i razumijevanju. Polifonija, obilježena višestrukim neovisnim melodijama usklađenima u jedno djelo, odražava složenost života i njegovu slojevitu prirodu.

Kako Tsing ističe, prepoznavanje tih odvojenih, ali međusobno isprepletenih melodija uči nas da cijenimo nijanse harmonije i disonance. Ova povećana svijest ključna je za prepoznavanje različitih vremenskih ritmova i putanja unutar bilo kojeg sustava – bio on ekološki, društveni ili kulturni. U svojoj biti, polifonija potiče oblik slušanja koji je pažljiv prema mnoštvu i interakciji različitih elemenata.

Učeći prepoznavati i cijeniti ove složene odnose, stječemo uvid u šire, međusobno povezane sustave koji oblikuju naš svijet. Analogija Anne Tsing služi kao metafora za povezivanje sa složenim sustavima svijeta, pozivajući nas da percipiramo i cijenimo raznolike i dinamične uzorke koji čine naše okruženje.

„Odrast (degrowth) propituje temeljnu pretpostavku da je ekonomski rast inherentno koristan.“

ODRAST (DEGROWTH)

Pokret „odrast“ („degrowth“) privlači sve više pažnje kao radikalna alternativa prevladavajućim ekonomskim modelima temeljenim na rastu, koji su često kritizirani zbog svoje neodrživosti. Odrast propituje temeljnu pretpostavku da je ekonomski rast inherentno koristan. Umjesto toga, zagovara planirano smanjenje proizvodnje i potrošnje u skladu s ekološkim ograničenjima Zemlje te promiče pravednu raspodjelu resursa.

Ovaj pristup odbacuje „slabe“ modele održivosti, koji ne rješavaju korijenske uzroke ekološke degradacije, uključujući paradigmu ekonomskog rasta, neoliberalni kapitalizam i kolonizirani društveni imaginarij.

Umjesto toga, odrast naglašava transformaciju elemenata znanja, kompetencija i pedagoških pristupa prema jačim, otpornijim sustavima koji poštuju ljudske i ekološke granice.

Obrazovanje ima ključnu ulogu u ovoj promjeni. Potičući razumijevanje uzroka neodrživosti i prepreka za postizanje održivih sustava, obrazovanje može opremiti pojedince alatima za kritičko vrednovanje postojećih praksi i zagovaranje stvarnih promjena.

Strategije održivosti u kontekstu odrasta mogu uključivati preispitivanje obrazaca potrošnje, redizajniranje ekonomskih struktura kako bi se prioritet dala dobrobiti te aktivno protivljenje očuvanju kolonijalnih mentaliteta koji umanjuju vrijednost okoliša i određenih zajednica.

Kroz ove metode principi odrasta ne samo da nastoje ublažiti ekološki utjecaj, već i potaknuti pravednije i promišljenije globalno društvo.

-
- Kako se načela odrasta mogu uključiti u kurikulum kako bi potaknuli održiviji i pravedniji način razmišljanja kod učenika?
 - Koje aktivnosti u učionici mogu biti osmišljene kako bi potaknule učenike da preispitaju obrasce potrošnje i zalažu se za održive ekonomske strukture?

*„Koncept **ne postojanja središta** zagovara da ni ljudi ni priroda nisu dominantni fokus, već da se pažnja usmjeri na njihove međusobne interakcije i utjecaje koje imaju jedni na druge.“*

NE POSTOJANJE SREDIŠTA¹

Koncept „ne postojanja središta“ u okolišnim raspravama bavi se ograničenjima kako antropocentričnih (ljudskih), tako i ekocentričnih (prirodnih) stajališta, koja često suprotstavljaju ljude i prirodu, stvarajući dihotomiju koja može ometati sveobuhvatna rješenja okolišnih problema.

Antropocentrizam daje prioritet ljudskim potrebama i interesima, često na štetu ekološkog zdravlja, dok ekocentrizam stavlja ekosustave u prvi plan, ponekad zanemarujući potrebe i prava ljudskih zajednica.

Koncept ne postojanja središta sugerira pomak prema novom, integriranom pristupu koji prepoznaje i cijeni složene, međusobno ovisne odnose između ljudi i prirodnog svijeta.

Ova perspektiva zagovara ravnotežu u kojoj ni ljudi ni priroda nisu viđeni kao središnji ili dominantniji, već se pažnja usmjerava na njihove međusobne interakcije i utjecaje koje imaju jedni na druge. Pomicanjem izvan dualističkog pogleda otvara se prostor za istraživanje potencijala za pravdu i održivost u interakcijama između ljudi i prirode.

To uključuje priznanje da ljudsko djelovanje utječe na ekološke sustave i obrnuto, što zahtijeva rješenja koja ne daju prioritet isključivo jednoj strani na račun druge.

Ovaj koncept nas potiče da promislimo kako politike, ponašanja i tehnologije mogu podržavati pravednu koegzistenciju koja osigurava zdravlje i dobrobit svih entiteta unutar biosfere.

Ovakav pomak mogao bi dovesti do prilagodljivijih, otpornijih i održivijih praksi upravljanja okolišem koje su pravedne za ljude i za ekosustave o kojima one ovise.

¹ Pojam ne postojanja središta povezan je s pojmom policentrizma kao pristupom upravljanju u okolišnim znanostima. Naglašavajući kolektivnu akciju i sudjelovanje različitih aktera te višestrukih perspektiva u rješavanju klimatske krize, policentrizam se suprotstavlja tradicionalnom pristupu jedinstvenih, centraliziranih vlasti. Vrednovanjem različitih doprinosa koji dolaze s različitih razina društva potiču se pravedne, inovativne i zajednički vođene strategije koje su prilagodljive i lokalno relevantne, omogućujući učinkovitije suočavanje s izazovima povezanim s klimatskim promjenama.

- Kako nastavnici mogu poučavati učenike o ograničenjima antropocentričnih i ekocentričnih pogleda u rješavanju okolišnih problema?
- Koji su načini za promicanje integriranijeg pristupa koji prepoznaje međuzavisne odnose između ljudi i prirodnog svijeta?
- Kako se koncept ne postojanja središta može primijeniti u raspravama u učionici kako bi se istražila pravedna rješenja za ljude i ekosustave?
- Koji se praktični primjeri mogu koristiti za prikaz međusobnih interakcija i utjecaja između ljudi i prirode?

Burcu Meltem Arik predavala je kolegije „Ekološka pismenost i održivost“ i „Biomimikrija“ na Istanbul Bilgi Sveučilištu.

Članica je Komisije za obrazovanje i komunikaciju pri Međunarodnoj uniji za očuvanje prirode, koautorica knjiga Održivi razvoj za mlade i Mediteranski mozaik Vijeća Europe, jedna od osnivačica „House of Nature Play House“ te članica Međunarodne mreže odrast i platforme Common Ecologies. Trenutno je zaposlena u Inicijativi za obrazovnu reformu u Turskoj kao nezavisna izjaviteljica u području obrazovanja.

Prijevod i lektura: Forum za slobodu odgoja
Fotografije: Canva
Zagreb, 2024.

Publikacije iz niza "Edufocus" imaju za cilj podržati postizanje ciljeva projekta "Lead for EcoJustice" koji nastoji transformirati školsku kulturu kako bi unaprijedio obrazovne ishode i promovirao ekološku pravdu kroz posebne programe stručnog usavršavanja za školske lidere.

Projekt se financira iz programa Erasmus+ Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i ne odražava nužno stajališta Europske unije.

